
Dnešek tzv. dívčí četby

Dnešek té kategorie próz, jež jsou specifikovány účelovými přívlastky „dívčí“, respektive „s dívčí hrdinkou“, chápu v intencích organizátorů konference dvojím způsobem:

1. Jako určité kvantum textů, které jsou v současné době čtenářkám k dispozici.
2. Jako kvantum textů, které v současné době vznikly a z ní čerpaly své náměty.

Všimnu si nejdříve souboru uvedeného pod bodem 1., a to primárně prací, jichž se určitým způsobem dotkl direktivní tlak kulturní politiky. Jen zdánlivě je překvapivé, že zasáhl i do dané oblasti, trvale spojované se substandardním čtivem pro paní a dívky, na hony vzdáleným žité realitě.¹ Zasáhl do ní ovšem už tím, že vydávání substandardu potlačil s racionálním zdůvodněním, že jde o brakový, zdiskreditovaný literární útvar, měšťácký a maloměšťácký přežitek, jenž je v době, která dívky i chlapce vzdělává stejně a ženám i mužům dává stejná práva, čtenářsky nepotřebný a společensky nežádoucí. Konsekvencemi tohoto zásahu se nechci zabývat, rozvahy na toto téma se mně jeví jako hypotetické. Je však zajímavé, že spolu se zmizením „nejhorších jevů triviální četby“² zaznamenala desetiletou přetržku veškerá próza počítající prioritně s dívčí adresátkou.

Náběh k diskusi o její opodstatněnosti či nepotřebnosti v Literárních novinách roku 1955 zůstal rozpačitý a první román s dívčí hrdinkou z roku 1956 - Heleny Šmahelové *Mládí na křídlech*³ - zřetelně obráží dobové emancipační tendence v usilovné snaze své Máši-Matylidy zvládnout umění plachtařského sportu, který si žádá vlastnosti a činnosti vysloveně mužné.

Na počátku tedy nechtíc byla Matylida, následovala Jana z Velkého trápení a záhy Magda⁴, jejíž příběh byl v konfrontaci s brakovou prózou minulosti uvítán jako „dívčí román nového typu“⁵. Nebyla to podle mého soudu konfrontace vybraná šťastně⁶, faktem však zůstává, že otevřela prostor k nové aktivitě autorkám a autorům, kteří příběhy dívek „zasadili do současného života dětí, dali jim literární úroveň a zapojili je do ostatní prózy pro mládež“⁷.

V sousedství vysoko oceněné Heleny Šmahelové, která v roce 1957 vydala *Velké trápení*, se ovšem neprosadila *Velká voda* Jaroslavy Reitmannové, román se silným společensko-kritickým akcentem. Hrdinčino dospívání se v něm hlásí poznáním, že úsměv, laskavé slovo i milé jednání může být jen maskou účelově vymodelovanou z konvence a utilitarismu, že je to dokonce běžné, že je tomu tak i u nich doma. Společensko-kritický tón zní mimořádně silně a daleko přesahuje neurované poměry rodinné. Román má ovšem umělecké slabiny, takže je těžké postihnout, co zdržovalo jeho vydání od roku 1957 až do roku 1959. Skutečností je, že se tím opozdil za Velkým

¹ Alice Jedličková v práci *Ke komu mluví vypravěč?* (Praha. Ústav pro českou a světovou literaturu AV ČR 1992) konstatuje jako jeden z rysů triviální literatury vzdálenost v ní představeného světa od reálného života jejich čtenářů.

² Oldřich Sirovátka: *Literatura na okraji*. Praha, Čs. spisovatel 1990, s. 57.

³ Helena Šmahelová: *Mládí na křídlech*. Praha, SNDK 1956.

⁴ Helena Šmahelová: *Velké trápení*. Praha, SNDK 1957; *Magda*. Praha, SNDK 1959.

⁵ Jaroslava Hrabáková: *O dívčí román nového typu*. *Zlatý máj* 1959, č. 10.

⁶ Viz Věra Vařejková: *Na počátku byla Matylida*. *Zlatý máj* 1967, s. 666-669.

⁷ Oldřich Sirovátka: cit. dílo, s. 59.

trápením, které na sebe upoutalo mimořádnou pozornost kritiky, přičemž vznikal vlastně souběžně s optimisticky jednoduchým *Mládím* na křídlech. Reedice se dočkal v roce 1992.⁸

Zajímavější produkci přinesla šedesátá léta; ta vidím jako čas kvalitativní diferenciacie próz s dívčí hrdinkou, v nejvyšší vrstvě spojené s výraznými autorskými jmény: Jan Procházka (Lenka; Božena, Jitka)⁹, Iva Hercíková (Pět holek na krku)¹⁰, Hermína Franková (Blázni a Pythagoras)¹¹, Jana Červenková (Čtyřlístek pro štěstí)¹², Stanislav Rudolf (Metráček)¹³ a mnoha dalšími.

Ivan Klíma s prózou *Markétin zvěřinec*¹⁴ z roku 1971 vstoupil do domácího povědomí až v roce 1990. Pro normalizační léta se Klíma stal tabuizovaným autorem stejně jako Jan Procházka, jehož práce vycházely v Německu v překladech a dosáhly vysokého ocenění¹⁵. Ani jmenované autorky neměly situaci jednoduchou. Jana Červenková např. čekala na vydání románu s dívčí hrdinkou *Semestr života*¹⁶ deset roků (napsán 1971, vydán 1981) a byla tím také vyřazena z hodnotové konfrontace s tvorbou sedmdesátých let. Hermína Franková část tvorby kryla „půjčenými“ jmény, ale kontext próz s dívčí hrdinkou oživila svou *Vendulou*¹⁷ a *Dívkou na koštěti*¹⁸. Iva Hercíková upoutala psychologickou prózou *Jak namalovat ptáčka*¹⁹, emigraci v roce 1986 se však její aktivity v této sféře uzavřela. Normalizační léta tak zaznamenala spíš kvantitativní než kvalitativní růst daného typu společenské či psychologické prózy, i když by nebylo zatěžko k jmenovaným dílům přiřadit další zdařilé práce, např. *Dívku s mušlí* Jaromíry Kolárové²⁰ nebo *Jak si ožehnout křídla* Zdenka Vyhřídala²¹, upozornit na romány brněnských autorek (Hana Pražáková, Jarmila Dědková a další), na *Věno pro Yvettu Márovou* Jany Červenkové²² aj.

Nebylo by účelné jmenovat a hierarchizovat další jména či názvy: účelem malé retrospektivy bylo zaostřit pohled na současnost. V ní reedice citovaných děl ze šedesátých let vytvářejí horní hodnotovou rovinu nabídky próz s dívčí hrdinkou, a to spolu s *Markétiným zvěřincem* Ivana Klímy, *Časem tajných přání*²³ Ivy Procházkové, který v roce 1989 obdržel v SRN cenu za nejlepší dětskou knihu a po trojím německém vydání vyšel česky, a *Darinou*²⁴ Jarmily Mourkové.

Protipól těchto umělecky ambiciózních próz vytváří po roce 1989 záplava dívčích románek z produkce nakladatelství Harlequin a Ivo Železný. Dívčí románek, který si získal bezpočet čtenářek i sběratelek, čile ožil pokropen vodou komerce a podííl se na vytváření kvantitativně bohatého spodního stupně hodnotové vertikály, jejíž póly jsou od sebe na hony vzdálené. V tomto

⁸ Jaroslava Reitmannová: *Velká voda*. Praha, SNDK 1959; 2. vyd. Praha, Parta 1992.

⁹ Jan Procházka: *Tři panny a Magdaléna*. České Budějovice 1966. Soubor obsahuje (s vřočením za každým textem) povídky Jitka (1964), Lenka (1961), Božena (1962) a Magdaléna (1966). Lenka vyšla samostatně pod titulem *Divoké prázdniny*. Praha, SNDK 1967.

¹⁰ Iva Hercíková: *Pět holek na krku*. Praha, SNDK 1966.

¹¹ Hermína Franková: *Blázni a Pythagoras*. Praha, SNDK 1966.

¹² Jana Červenková: *Čtyřlístek pro štěstí*. Praha, Mladá fronta 1969.

¹³ Stanislav Rudolf: *Metráček*. Praha, Albatros 1969.

¹⁴ Ivan Klíma: *Markétin zvěřinec*. Toronto, 68Publishers 1972; Praha, Albatros 1990.

¹⁵ Viz Horst Schaller: *Aktualität und literarische Qualität*. In: A. C. Baumgärtner, K. E. Maier (hrgs.): *Märchen, Mythen und moderne Zeit*. Würzburg, Königshausen + Neumann 1987.

¹⁶ Jana Červenková: *Semestr života*. Praha, Mladá fronta 1981.

¹⁷ Hermína Franková: *Vendula*. Praha, Albatros 1981.

¹⁸ Hermína Franková: *Miloš Macourek: Dívka na koštěti*. Praha, Albatros 1987.

¹⁹ Iva Hercíková: *Jak namalovat ptáčka*. Praha, Čs. spisovatel 1984.

²⁰ Jaromíra Kolárová: *Dívka s mušlí*. In *Cizí děti*. Ostrava, Profil 1975.

²¹ Zdeněk Vyhřídala: *Jak si ožehnout křídla*. Praha, Albatros 1984.

²² Jana Červenková: *Věno pro Yvettu Márovou*. Praha, Mladá fronta 1989.

²³ Iva Procházková: *Čas tajných přání*. Praha, Albatros 1992.

²⁴ Jarmila Mourková: *Darina*. Praha, Leprez 1993.

rozpětí se pohybuje tvorba posledního šestiletí, tematizující problémy současných dívek, tedy próza, již jsme se slíbili věnovat v druhé části našeho pojednání.

Je bohatá svou kvantitou a pestrá v dosahované kvalitě, jež se zdá být vázána na generační rozvrstvení a zkušenost, na autorskou intenci i zodpovědnost. Autoři starší generace vstoupili do víru prudce se pozměňující skutečnosti jako první, počínaje rokem 1993: Eva Bernardinová s prózou *Blanka*, obyčejná holka a s jejím dvojím pokračováním - *Blanko*, *usmívej se a Blanko*, představ si...²⁵, odpovídajícím autorčinu sklonu k románu-kronice; Ilona Borská s dynamicky napsanými romány *Cesta pro Hanku* a *Hanka v Paříži*²⁶, jimž nechybějí reportážní prvky; Martina Drijverová, autorka knihy *Anna za dveřmi*²⁷, románu chytře pointovaného, ale přetíženého problémy, jež se jen s notnou autorčinou „režijní“ pomocí v dobré obrátí; Stanislav Rudolf s kompozičně ukázněnou prózou *Zatmění srdce*²⁸, Hana Bořkovicová s novelou *Jdi pryč!*²⁹, akcentovanou mravně, až duchovně. Roku 1995 získala autorka Zlatou stuhu za román *Zakázané holky*³⁰, který se z naší úvahy vymyká námětem z nacistické okupace, nikoli tím, že bychom jej vytěšňovali z okruhu próz s dívčí hrdinkou. Naopak, podobně jako ostatní jmenované prózy si projektuje adresátku ochotnou k sebereflexi, různou formou uplatňuje subjektivní vypravěčskou perspektivu protagonistky a naléhavě ke čtenářce promlouvá v rovině mravní i pragmatické.

Individualitou hrdinek, utvářením jejich příběhu, jeho vyzněním i jeho zvládnutím se prózy zpodobující dívky od sebe navzájem velmi liší, jak ostatně odpovídá naturelu jejich autorů. Nebylo by obtížné ukázat na jejich tvárné vady.³¹ A bylo by vhodné představit je jednotlivě. Vzhledem k přehledovému charakteru tohoto příspěvku se však pokusím ukázat pouze jejich společné znaky.

Těch je nemálo. Všechny uvedené texty napsali zkušení autoři, jejichž jména mají v kontextu prózy pro děti, resp. pro mládež, svůj kredit. Představují dívky našich dnů, a už tím jsou hodny pozornosti - jsou to první vlašťovky, jimiž se literárního ztvárnění (zaměřeného k dívčím čtenářkám) dostává hluboce se proměňující realitě současného mládí. Zpodobují své hrdinky ve chvílích životních zlomů, ve zkouškách, při nichž jde o hledání životní orientace, o etické rozlišování, o volbu hodnotových priorit, o charakterové vyhraňování. Netají úsilí svých autorů poradit dívkám v kritických chvílích, v životních zmatecích, v okamžicích nesnadné volby - netají úsilí pomoci, varovat, upozornit a motivovat. Jde-li o pohotovou reakci na tak výrazné společenské a hodnotové posuny, jaké tyto texty tematizují, zdá se mi správné, když autor přijímá roli rádce, zvláště najde-li pro svůj záměr umělecky adekvátní ztvárnění. Na úrovni svých předchozích prací to zatím zvládl mužsky drsně Stanislav Rudolf³² a žensky jemně Hana Bořkovicová.

Souběžně s růstem počtu nakladatelství, která se chopila vydávání próz pro dívky a založila pro ně ediční řady³³, vzrostl počet reedií, překladů i novinek. K žádanému typu prózy se novou knihou obrátila Věra Adlová, Jarmila Dědková, Jana Moravcová, Eva Schmidtová, Helena Šmahelová

25 Eva Bernardinová: *Blanka*, obyčejná holka. Praha, Erika 1993; *Blanko*, *usmívej se*. Praha, Erika 1994; *Blanko*, *představ si...* Praha, Erika/Petra 1995.

26 Ilona Borská: *Cesta pro Hanku*. Praha, Olympia 1993; *Hanka v Paříži*. Praha, Olympia 1995.

27 Martina Drijverová: *Anna za dveřmi*. Praha, Olympia 1993.

28 Stanislav Rudolf: *Zatmění srdce*. Praha, Víkend 1993.

29 Hana Bořkovicová: *Jdi pryč!* Praha, Portál 1994.

30 Hana Bořkovicová: *Zakázané holky*. Praha, Portál 1995.

31 Viz Věra Vařejková: *Mezi námi nejen děvčaty*, Zpravodaj Ústavu literatury pro mládež PdF MU v Brně 1994, č. 3.

32 Tvorba S. Rudolfa je kvalitou nevyrovnaná, autor vydává i substandardní texty, jako je *Knížka pro zamilované holky* (Praha, Víkend 1994) nebo *Pozor, kočky!* (Praha, Víkend 1996).

33 Např. Art propag (Dívčí román), Egmont ČR (Srděčka), Erika (Dívčí román), Olympia (Dívčí romány), Víkend (Čtení pro dívky), Hodnotovou úroveň si i v tomto typu prózy strážil Albatros (Veronika), Portál a Blok.

a další, všechny na úrovni svého talentu, signalizující nebo aspoň naznačující, že próza s dívčí hrdinkou se ještě zcela nevzdává směřování k náročnějšímu modelu dívčí četby.

Tvorba debutujících autorek představuje průměr a podprůměr, průvodní jev komerční benevolence, absenci kritických měřítek, včleňování do nenáročné spisby. Enormním počtem vydaných titulů na sebe mezi nimi upozornila Lenka Lanczová (nar. 1964). V pěti nakladatelstvích vydala během pěti let sedmáct dívčích próz vpravdě akčních, kde v rozmanitých kulisách, od prostých rodin až po majitele soukromé nemocnice či kosmetického salónu, variuje syžetové schéma, poklesávající až na úroveň braku.

Dnešek tzv. dívčí prózy vytváří tedy obraz přebohatý co do množství titulů a co do hodnot velmi stratifikovaný. Nejvyšší vrstvě dominují díla reeditovaná, napsaná v šedesátých letech a korespondující s tehdejší vlnou kriticismu a psychologismu v české próze. Patří sem i práce původem ineditní a také nemnoho nových, odpovědných textů představitelů starší autorské generace. Jim patří dík za to, že pohotově soustředili pozornost ke zcela novým problémům dívek současné doby. Ve vertikálně diferencované žánrové produkci je dále bohatě zastoupen průměr; kvantitativně převládá tvorba substandardní. Chybí kritické ovzduší, které by vytvářelo vědomí hodnotové hierarchie a (možná) pomohlo talentovaným autorkám zvýšit náročnost vůči sobě samým. Hodnotových řad je více než před rokem 1990, vyvíjejí transtextovou aktivitu vůči sobě navzájem, v dané chvíli v neprospěch náročně koncipované tvorby. V různém pojetí dívčích potřeb (nejen čtenářských) akcentují odlišné hodnoty, jež mají tyto potřeby uspokojit. Ve svých vyšších polohách realizuje žánrová produkce funkce univerzální, v nižších až překvapivě parciální. Tu i tam různé působí na mravní vědomí publika i na jeho povědomí žánrové.

Pro literární kritiku a teorii i pro sociologii čtenářství se tu otevírá nemalý prostor. Zatím však do něj nikdo nevstupuje.

Na závěr se pozastavme nad terminologickým problémem, jemuž jsme se v textu nemohli vyhnout. Pojmosloví je totiž v oblasti našeho tématu nejednotné a nedůsledné. Označení „dívčí próza“ nebo „próza pro dívky“ je jednak rodové, a proto příliš široké, jednak silně účelové. Tam, kde se dotýkáme kategorie druhu, vítězí označení „dívčí román“ (případně „románek“ jako znamení pokleslosti), řidčeji novela (bez přívlasktu). Genologické termíny s sebou nesou architektonické významy a název „novela“ jako by a priori obsahoval kladný axiologický prvek - novost. Atribut „dívčí“, resp. „pro dívky“ zužuje pole autorské intence, aktualizuje transtextovou vazbu na literární trivialitu a brak. I proto vznikl a v českém i slovenském kontextu od šedesátých let zdomácněl název mnohoslovnosti sice neobratný, ale diferencující - próza (úžeji pak román, novela, povídka) s dívčí hrdinkou³⁴. Označuje texty, jež mají umělecké ambice, přesah k složitěji strukturované čtenářské obci, náročného modelového adresáta (adresátku). V tomto smyslu jsem uvedených označení užívala i tentokrát, v přesvědčení, že dané terminologické rozlišení je v současné době ještě důvodnější než před třiceti lety, kdy bylo uvedeno v život.

³⁴ Srov. Václav Stejskal: *Moderní česká literatura pro mládež*. Praha, SNDK 1962; Ján Kopál - Eva Tučná - Eva Preložníková: *Literatúra pre deti a mládež*. Bratislava, SPN 1987.